

דתניא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: ליקט אתרוג בערב ט"ו בשבט עד שלא תבוא השמש [לפני השקיעה], וחזר וליקט משתבוא השמש ונכנס ט"ו בשבט, הרי אין תורמין ומעשרין מזה שנלקט לפני שתבוא השמש, על זה שנלקט אחר כך.

לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש שנלקט בשנה הזאת, על הישן שנלקט בשנה שעברה, ולא מן הישן על החדש.

ואם היתה שנה שלישית שנכנסת לשנה הרביעית, אזי מה שנלקט בשנה השלישית מפרישים ממנו מעשר ראשון ומעשר עני, כדין השנה השלישית. ומה שנלקט ברביעית, מפרישים ממנו מעשר ראשון ומעשר שני.⁽³⁷⁷⁾

ורבי שמעון בן אלעזר ודאי סובר שהולכין באתרוג אחר הלקיטה.

ומאן שמעת ליה דאזיל בתר לקיטה — מיהו א-10 התנא הסובר שהולכים באתרוג אחר הלקיטה? הרי הוא רבן גמליאל!

ונמצא שרבי שמעון בן אלעזר סובר כרבן גמליאל.

והרי קתני בדברי רבי שמעון בן אלעזר, שראש השנה למעשר האתרוג הוא בשבט! ואם כן, האיך אמר רבה בר רב הונא שלדברי רבן גמליאל ראש השנה למעשר האתרוג הוא בתשרי?

ואולם, מעשה שהיה — כך היה, שבאחד בשבט היתה הלקיטה.

רבינא אמר: אמנם מדובר שרבי עקיבא ליקט את האתרוג בתחילת השנה השלישית [ולא בסופה].

ומה שהקשינו: וכי רבי עקיבא סובר כבית שמאי?!

תשובתך: כרוך ותני, הוסף על דברי רבי יוסי בר יהודה וכפול את מחלוקתם, ושנה כך:⁽³⁷⁶⁾

רבי יוסי בר יהודה אומר: לא אחד בשבט היה, אלא ט"ו בשבט היה, שהוא ראש השנה לאילן לדעת בית הלל.

ולא כמנהג בית שמאי ובית הלל נהג בה, שהרי לדברי הכל כבר נתחדשה השנה השלישית. אלא מנהג רבן גמליאל ורבי אליעזר נהג בה [שנחלקו אם הולכין באתרוג אחר הלקיטה או אחר החנטה].

ואגב שהבאנו את הברייתא הדנה באתרוג, אם דינו כאילן או כירק, מביאה הגמרא כמה מימרות בענין דין האתרוג:

אמר רבה בר רב הונא: השתא דאמר רבן גמליאל אתרוג אחר לקיטתו עישורו כירק, אם כן ראש השנה שלו לענין מעשר, הוא תשרי, כשם שראש השנה לירק הרי הוא בתשרי.

מיתיבי סתירה לרבה בר הונא מברייתא:

376. ריטב"א.

377. להלן הגמרא שואלת: מדוע לעיל [יב ב] הברייתא מביאה דוגמא של שנה שניה הנכנסת

הברייתא נשנית כדעת האומר שסומכין על בת קול, וסוף הברייתא היא כדעת רבי יהושע הסובר שאין משגיחין בבת קול.

ומסקינן: בהכרח, שלא יתכן שרבה בר רב הונא אמר שראש השנה למעשר האתרוג לדברי רבן גמליאל הוא בתשרי.

אלא אי אתמר, אם אכן נאמרה מימרא בשם רבה בר רב הונא בענין זה, **הכי איתמר**, כך היא נאמרה:

אמר רבה בר רב הונא: אף על גב דאמר רבן גמליאל אתרוג הולכין בו אחר הלקיטה כירק, בכל זאת ראש השנה שלו הרי הוא בשבט. וכמו שמוכח בברייתא הזאת.

ומקשינן על לשון הברייתא המביאה את דברי רבי שמעון בן אלעזר:

שנינו בדברי הברייתא: היתה שלישיית נכנסת לרביעית, מפרישים בשנה השלישית מעשר ראשון ומעשר עני. רביעית, מעשר ראשון ומעשר שני.

וקשה: **מאי שנא התם**, במה שונה הברייתא המדברת על מי שליטת ירק [לעיל יב, א ב], **דקתני בה: אם היתה שנה שניה נכנסת לשלישית**."

ומאי שנא הכא, במה שונה ומיוחדת הברייתא הנשנית כאן, **דקתני בה: אם היתה השנה השלישית נכנסת לרביעית?**

כלומר, מדוע לא נשנו שתי הברייתות באותו השנה? (378)

ומתריצין: **מילתא אנב אורחיה קא משמע לן**, התנא בברייתא הנשנית כאן משמענו בדרך אגב דבר נוסף: **דאתרוג — קשיא ליה ידא**. משמוש הידים מזיק לעץ האתרוג,

ולכן, **אידי דממשמשי ביה כולי עלמא בשביעית, לא טעין פרי עד תלת שניו**. היות והכל ממשמשיין באילן בשנה השביעית, שהרי הוא הפקר לכל, לכן אין דרך האילן להיטען בפירות עד השנה השלישית. ולכן לא שנינו "היתה שנה נכנסת לשלישית", שהרי באותה העת אין פירות על האילן, ואי אפשר ללקטם. (379)

בעא מיניה רבי יוחנן מרבי ינאי: אתרוג, ראש השנה שלו — אימתי?

אמר לו רבי ינאי: בשבט, כשאר האילנות.

וחזר רבי יוחנן ושאל: האם הכוונה ל"שבט החדשים" כפי שאנו מונים לחדשי הלבנה, או שהכוונה ל"שבט דתקופה", לפי שנת החמה.

והיינו, משנכנסה תקופת טבת [ביום הקצר ביותר של השנה נכנסת תקופת טבת] מונים שלושים יום, ואז הוא "אחד בשבט

379. הברייתא המובאת כאן היא בהמשך הברייתא המובאת לעיל [יב א ב] כנ"ל בהערה הקודמת. ולפיכך השינוי של התנא הוא בסיפא בענין אתרוג. ומכאן יש לדייק שאתרוג קשה לו ממשמוש היד. ולכן שינה התנא ולא נקט בו את המקרה שנקט ברישא בענין ירק.

לשלישית ואילו כאן הגמרא מביאה דוגמא של שלישית שנכנסת לרביעית. רש"י.

378. הברייתא המובאת כאן שנויה בתוספת פרק א בהמשך הברייתא המובאת לעיל [יב א—ב] והכל ברייתא אחת. ולפי זה מובנת קושיית הגמרא.

א. אתרוג בת השנה הששית שנכנסה לשביעית, שחנט בשישית וגדל בשביעית –

הרי מצד אחד, היא פטורה מן המעשר, כדין פירות שביעית, שהן הפקר. (382)

ומצד שני, היא פטורה מן הביעור, ובזה היא שונה מהדין הנוהג בפירות שביעית.

שנאמר [ויקרא כה, ו ז] בענין הביעור בפירות השנה השביעית: "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול".

ודרשו חכמים בתורת כהנים: כשהוא אומר "ולבהמתך ולחיה", הקיש הכתוב בהמה לחיה. ללמדך, כל זמן שחיה המצויה בשדה אוכלת בשדה, האכל לבהמתך מן הבית. אך אם כבר כלה לחיה מן השדה – כלה [תכלה] לבהמתך מן הבית.

ומדרשה זו אנו למדים, שאסור לאכול מהפירות שנאספו בשביעית אלא בזמן שהם מצויים גם בשדה. אבל בזמן שמין ממיני הפירות כלה מן השדה חובה לבער אותו מן הבית.

דתקופה" [והוא ראש השנה לדברי בית שמאי. ולדברי בית הלל מונים ארבעים וחמשה יום עד "טו" בשבט דתקופה"], והוא ראש השנה לאילן, מפני שעד אותו הזמן יורדים רוב גשמי השנה. (380)

אמר ליה רבי ינאי: הכוונה היא ל"שבט וחדשים", לפי מנין חדשי השנה, היות שישראל מונים את החדשים על פי חדשי הלבנה.

בעא מיניה רבא מרב נחמן, ואמרי לה [ויש אומרים] שרבי יוחנן שאל זאת מרבי ינאי:

אם היתה אותה שנה מעוברת – מהו? אימתי הוא ראש השנה לאילן?

האם הוא בשבט הסמוך לטבת כמו בשנה רגילה, או שהוא באדר ראשון? (381)

אמר ליה: הלך אחר ראש השנה הנוהג ברוב שנים, שהוא חודש שבט.

והגמרא מביאה מימרא נוספת בענין דין האתרוג:

אמר רבה:

380. ריטב"א. מפירות השייכים לון הרי הוא נותן ללוי מעשר. אבל מהפקר שאף הלוי יכול ליטול, אין מפרישין מעשר, ר"ש [שם] ובשביעית תחילת פרק ט. וכן כתב הרע"ב בחלה ועוד מקומות]. וכן כתוב בספרי. ובירושלמי חלה פרק א.

אבל הרמב"ם בתחילת מסכת מעשרות כתב שדורשים זאת מזה פסוק [שם]: "עשר תעשר את כל תבואת זרעך" – "זרעך" המיוחד לך. פרט להפקר שאין לו בעלים מיוחדים. [וכן כתב

381. מפני שבשנה מעוברת בדרך כלל משתנים סדרי בראשית, וחנטת האילנות נעשית באדר הראשון. [ריטב"א].

382. במסכת מעשרות [א א] וכן במסכת חלה [א ג] שנינו שהפקר פטור מן המעשר. וטעם הדבר, משום שנאמר [דברים יד]: "ובא הלוי [ונוטל את המעשר] כי אין לו חלק ונחלה עמך". מכאן

השביעית, ואף **חייבת בביעור** כדין פירות השנה השביעית. ולהלן הגמרא תבאר את טעם הדבר.

אמר הקשה ליה אבבי לרבה: הרי יש כאן סתירה כפולה:

א. ברישא עצמה, שחילקת בה בין דין מעשר, שהלכת בו אחר לקיטה, ונתת לאתרוג דין שביעית, ופטרת אותו מן המעשר, (384) ובין דין ביעור, שהלכת בו אחר חנטה, ונתת לו דין ששית.

[ונחלקו הראשונים אם הביעור הוא הפקר, שאסור לאוכלו אלא חייב להפקירו, או שחייב לבערם מן העולם]. (383)

ורבה בר הונא מחדש, שאף על פי שאתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית פטורה מן המעשר, כדין פירות שביעית, בכל זאת היא פטורה אף מן הביעור כדין פירות שישית. ולהלן הגמרא תבאר את טעם הדבר.

ב. ואילו אתרוג **בת שביעית שנכנסה לשמינית** — **פטורה במעשר** כדין השנה

הרע"ב שם]. ועיין בהערה 384.

383. דעת הרמב"ן על התורה שהביעור היינו חיוב להפקיר את הפירות. וכן כתבו הרבה ראשונים. ודעת הרמב"ם [שביעית ז ג] שהוא ביעור מן העולם. ועיין חזו"א שביעית יא ו.

384. כך פירש רש"י. ומשמע מדבריו בכל הסוגיא, שאין לפטור את פירות שביעית מן המעשר אלא מפני שהם הפקר, אבל לו יצויר פירות שביעית שאינם הפקר, הרי הם חייבים במעשר. [וכן אילו היינו הולכים באתרוג אחר החנטה לענין שביעית, וכדעת רבן גמליאל לעיל יד ב, אזי היה האתרוג שחנט בשישית חייב במעשר, אף על פי שלענין מעשרות הולכין אחר הלקיטה והוא נחשב פירות שביעית, מפני שאינו הפקר].

ורש"י כאן מביא שבמכילתא דרשו את הכתוב בענין שביעית [ויקרא כה]: "ואכלו אביוני עמך, ויתרם תאכל חית השרדה" — מה חיה אוכלת ופטורה מן המעשר, אף אדם פטור. וקשה: הרי לדעת רש"י הטעם שפירות שביעית פטורים מן המעשר הוא מפני שהם הפקר. ואם כן מדוע צריך לימוד מיוחד לפטרם מן המעשר? [וכן הקשו טורי אבן, והחזון איש

שביעית ט יח. ועיין ערוך לגר ורש"ש].

עוד תמה החזון איש [שם]: הרי לא התפרש איזה מעשר נוהג בשביעית! [שהרי בשנים א' ב' ד' ה' נוהג מעשר שני. ואילו בשנים ג' ו' נוגה מעשר עני]. ע"ש.

ואמנם, התוספות חולקים על רש"י וסוברים שפירות שביעית פטורין מן המעשר אף אם אינם הפקר, ולכן לדעת רבן גמליאל דלעיל [הסובר שהולכין באתרוג אחר הלקיטה לענין מעשר, ואחר החנטה לענין שביעית] אתרוג שנלקט בשביעית פטור מן המעשר אף על פי שהוא חנט בשישית ואינו הפקר. [וקושיית אב"י היתה רק לדעת רבי אליעזר דלעיל הסובר שאתרוג כאילן לכל דבר. ועיין חזון איש שביעית ז ט].

ונפקא מינה ממחלוקת זו:

בשולחן ערוך יורה דעה של"א י"ט כתב שהקונה פירות מן הנכרי וגמרון ישראל חייבין במעשר. ומקור הדברים מדברי בית יוסף שכתב ששביעית פטורה מן המעשר משום הפקר. וביד הנכרי אין הפירות הפקר, ומותר לישראל לקנות ממנו והפירות שלו ואינם הפקר, ולפיכך הוא חייב במעשר. [עייין שם].

וכתב החזון איש שביעית ט יח, שדין זה הוא כשיטת רש"י, אבל לדעת תוספות הנ"ל פירות

שלדבריו הטעם לפטור את האתרוג מן הביעור הוא משום דאמרין בודאות – זיל בתר חנטה!

שודאי שהולכין אחר החנטה אפילו להקל, ואין ספק בדבר, ומאחר שהיא חנטה בששית, דין ששית עליה!

ולפי זה מתורצת אחת הסתירות, שמתאים סיום הרישא עם כל דברי הסיפא, שהולכים באתרוג בודאי אחר החנטה לענין שביעית, ואפילו להקל.

אך מאחר שאינך מסופק בדבר, ופשוט לך שהולכין אחר חנטת האתרוג, ולכן האתרוג שחנט בששית וגדל בשביעית דינו כדין פירות ששית, אם כן, תיקשי:

אי הכי, אם כך, מדוע אמרת שאתרוג שחנט בששית הנכנסת לשביעית פטור מן המעשר?

והרי אתרוג זה בודאי אין בו קדושת שביעית, ואין הוא הפקר, ואם כן, **תיחייב במעשר!**

ב. בין הרישא והסיפא. שברישא פסקת שלגבי מעשר הולכים באתרוג אחר לקיטה, ופטורים אותו ממעשר היות והוא נלקט בשביעית. ואילו בסיפא אתה הולך באתרוג אחר חנטה לדין מעשר, ופטר ממעשר את האתרוג שחנט בשביעית ונלקט בשמינית!

אך אמנם יש לומר שאתה מסופק אם הולכים לענין דיני שביעית באתרוג אחר הלקיטה כדרך שהולכין לענין מעשר, או אחר החנטה.⁽³⁸⁵⁾

ולכן, **בשלמא** מובן היטב שהלכת בסיפא [בשביעית הנכנסת לשמינית] לחומרא, ולכן יש לנהוג באתרוג בכל דיני שביעית, שמצד אחד הרי הוא הפקר, ופטור מן המעשר, ומצד שני הוא אף חייב בביעור לחומרא, כדין פירות השביעית, מפני שדין השביעית הוא דין דאורייתא, וספק דאורייתא לחומרא.⁽³⁸⁶⁾

אלא על רישא של דבריך, שאמרת באתרוג שחנט ב"ששית שנכנסה לשביעית" שהיא פטורה מן הביעור, יש לתמוה: **אמאי?!?**

והרי הפטור מן הביעור קולא הוא. ובהכרח

ממילא בודאי הוא פטור מן המעשר. [ואין זה קולא].

והערוך לנר מדייק מלשון רש"י שהלכו לחומרא בענין שביעית מפני שהיא מדאורייתא, אבל לענין מעשר באתרוג שאינו אלא מדרבנן, [שהרי מדאורייתא דגן תירוש ויצהר בלבד חייבים במעשר לדעת רש"י. כדלעיל הערה 314], הולכין לקולא.

והריטב"א הזכיר את שני הטעמים, עיין שם. [ועיין כבעל המאור שגרס גירסא אחרת בדברי רבה. ודנו הראשונים והאחרונים בדבריו].

שביעית פטורים גם כשאינם הפקר. [עיין שם בסוף דבריו שכתב שלמאן דאמר אין קנין לנכרי להפקיע קדושת הארץ, הפירות הפקר ביד הנכרי, ודלא כהב"י].

385. להלן יש תנא הסובר שהולכין באתרוג אחר החנטה אף לענין שביעית.

386. הקשו תוספות: הרי לענין מעשר הוא קולא, שהוא פטור מן המעשר!

ותירצו: חכמים חייבו את האדם להפקיר מחמת הספק. ולפיכך מאחר שהפירות הפקר,

ולמדנו מכאן שרבה ורב המנונא מסכימים ביניהם שהולכין באתרוג אחר החנטה לענין שביעית. אלא שנחלקו האם הפקר שבני אדם נוהגין בה שלא כדין הרי הוא פוטר מן המעשר [לדעת רבה — פוטר. ולדעת רב המנונא — אין הוא פוטר].

מיתבי סתירה לדברי רבה ורב המנונא:

שנינו בברייתא: **רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: אתרוג בת ששית שנכנסת לשביעית, הרי זו פטורה מן המעשר כדין פירות השביעית, ופטורה מן הביעור כדין פירות הששית.**

והטעם שהיא פטורה מן הביעור הוא — מפני שבכל האילנות הולכין אחר החנטה, ואף באתרוג יש לומר כן.

והטעם שהיא פטורה מן המעשר הוא — מפני שאין לך דבר שחייב במעשר, אלא אם כן גדל בשעת חיוב, וגם נלקט בשעת החיוב.

ופירות ששית שנכנסו לשביעית נלקטו בזמן פטור, בשביעית, שהיא הפקר, ולפיכך יד הכל ממשמשין בהם, ופטורה מן המעשר.

ובת שביעית שנכנסת לשמינית — פטורה מן המעשר כדין פירות השביעית. ופטורה מן הביעור כדין פירות השמינית.

והטעם שהוא פטור מן המעשר הוא, משום שלא חייבוהו חכמים במעשר, אלא אם גדל בשעת חיוב, ונלקט בשעת חיוב.

והטעם שהוא פטור מן הביעור הוא, משום שאין לך דבר שחייב בביעור, אלא אם כן גדל בשביעית ונלקט בשביעית!

אמר תירץ ליה רבה: אף על פי שאין הבעלים חייבים להפקיר את האתרוג שחנט בשישית, בכל זאת מבחינה מעשית ועובדתית, לפי שכל שדות האילן והפרדסים הן הפקר בשביעית, אי אפשר לשמור על האתרוג בפני עצמו.

ובעל כרחו של בעליו — **יד הכל ממשמשין בו, והרי הוא עובדתית כהפקר.**

ואת אמרת תיחייב במעשר! ? וכי אתה יכול לומר שהוא יתחייב במעשר! ? והלא הפקר פטור מן המעשר!

לסיכום: דעת רבה שהולכין באתרוג אחר החנטה לענין שביעית, ואף על פי כן אתרוג בת ששית הנכנסת לשביעית פטורה מן המעשר, מפני שבני אדם נוהגים בה מנהג הפקר, על אף שמצד הדין אינה הפקר.

ורב המנונא חולק על רבה, ואמר:

אתרוג בת ששית שנכנסת לשביעית — לעולם דינה כפירות ששית. מפני שהולכים באתרוג אחר החנטה לענין דיני שביעית.

ואף על פי שיד הכל ממשמשין בה, אין הפקר כזה פוטר מן המעשר, אלא גזל הוא. ורק פירות שביעית פטורים מן המעשר.

[או מפני שהפקירום בעליהם, או מפני שהן מופקרים מאליהם על ידי הקב"ה, שציוה "והשביעית תשמטנה ונטשתה". וכמו שנחלקו רבותינו האחרונים בדבר].

ואותה הלכה שהולכים בודאות רק אחר חנטה, נוהגת גם באתרוג בת שביעית הנכנסת לשמינית, שלעולם דינה כפירות שביעית מפני שהולכין אחר החנטה.

בדבר באושא. ועמדו למנין ורבו החכמים שאמרו כדלהלן], וגמרו ואמרו: אתרוג הולכין אחר לקיטתו — בין למעשר ובין לשביעית.

ומיד הגמרא תמהה: משמע מסיום דברי רבי יוסי, שרבותינו נמנו באושא ואמרו שהולכין אחר לקיטתו לשביעית, שאבטולמוס חלק על זה.

וקשה: שביעית — מאן דבר שמיה?! היכן הוזכרה שביעית בדברי אבטולמוס?

ומתריצין: הברייתא הפורי מיהסרא. חסר טו-ב בה, והכי קתני, כך צריך לשנותה:

אמר רבי יוסי: אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים: אתרוג הולכין מצד אחד אחר לקיטתו למעשר, ומצד שני אחר חנטה לשביעית [וכדעת רבן גמליאל לעיל יד ב].

ורבותינו נמנו באושא וגמרו שהולכין אחר לקיטתו בין למעשר, בין לשביעית.

וכך פירוש דברי אבטולמוס: אתרוג הולכין אחר לקיטתו למעשר — בין לענין שאין מעשרין מן החדש על הישן, ובין לענין שנה שניה הנכנסת לשלישית, שמפרישים ממנו מעשר עני כדין השנה השלישית.

ואחר חנטה לשביעית — בין לענין הפקר ובין לענין ביעור, כשאר האילנות.

ואף על פי שלענין מעשרות הולכין אחר שעת הלקיטה, בכל זאת אתרוג בת שביעית הנכנסת לשמינית פטורה מן המעשר. שהיות והחנטה היתה בשביעית חלו עליה דיני

שהרי מצות ביעור נלמדת מהפסוק [ויקרא כה ז]: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול". ומקרא זה מדבר בשנת השביעית [שבאותה שנה משעה שנתבערו הפירות מן השדה אסור לאכול מן הנלקט לבתים], ולא בשנת השמינית. (387)

ומדברי הברייתא מקשינן על רבה ורב המנונא כדלהלן:

רישא, תחלת הברייתא, ששנינו בה שאתרוג בת שיטת הנכנסת לשביעית פטורה מן המעשר, מפני שיד הכל ממשמשין בה, הרי זו קשיא לרב המנונא. שהרי לדבריו אף על פי שיד הכל ממשמשין באתרוג, אין זה הפקר הפוטר מן המעשר [מפני שהוא גזל]!

סיפא, סוף הברייתא, ששנינו בה שאתרוג בת שביעית הנכנסת לשמינית פטורה מן הביעור, הרי זו קשיא בין לרבה בין לרב המנונא, שהרי שניהם אמרו שאתרוג בת שביעית הנכנסת לשמינית חייבת בביעור!

ומתריצין: אכן רבי שמעון בן יהודה בשם רבי שמעון חולק על דבריהם של רבה ורב המנונא. אך מכל מקום יש תנא אחר הסובר כדבריהם:

כי תנאי היא, שנחלקו תנאים בדבר.

דתניא: אמר רבי יוסי:

א. אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים שאמרו, אתרוג הולכין אחר לקיטתו למעשר [כדעת רבן גמליאל לעיל יד ב].

ב. ואילו רבותינו נמנו באושא [נחלקו

387. כך פירש רש"י. ולכאורה משמע שזה דין כללי בכל הפירות שאין נוהג בהן ביעור אלא